

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗТАШУВАННЯ ЗАМКУ УНГ

Однією з найбільш дискусійних проблем середньовічної історії Закарпаття є питання про час і місце побудови фортеці Унг і виникнення міста Ужгорода. У слов'янській енциклопедії Ужгород описаний як одне з найдавніших слов'янських міст, яке розміщене на р.Уж, у підніжжя південно-західного схилу Східних Карпат. Тут також зазначено, що він виник, за археологічними даними, в VIII - IX ст. і був племінним центром білих хорватів. Посад навколо ужгородського Замчища відомий з середини XIII ст., а сам град з кам'яними стінами зведений у XI ст. (Славянская энциклопедия, 2002, с.551). Існують також припущення, що Ужгородський замок "існував" вже у IX ст. Саме тому вважаємо за необхідне переглянути дані літописних джерел, інших середньовічних документів та думки істориків з приводу місця розташування Ужгородського замку (замку Унг, Гунг, Унгвар) у IX - XIV ст.

Серед літописних джерел найбільш повну інформацію про замок Унг містить "Геста Гунгарорум", зокрема її 2, 13 та 14 розділи. У 2. Чому називають гунгарами?: "До цього треба додати, чому народ, що переселився із скіфської землі, зовуть гунгарами? Коли сім воєвод прибули в Паннонію і підкорили місцевих слов'ян, вони на довгий час затрималися у фортеці Гунг. З тих пір навколишні народи Алмоша почали називати вождем гунгуарським, а його воїнів гунгарами" (Gesta, 2005, с.18). 13. Замок Гунг: "Коли Алмош і його наближені усвідомили почуте, то всілися на коней і рушили до замку Гунг, щоб захопити його. Поки встановлювали табір навколо мурів, жупан, якого на місцевій мові називають дукою по імені Лоборц, почав тікати у напрямку Земплинського замку. Воїни вождя розпочали переслідування, біля однієї річки впіймали і повісили його. Від того часу річку назвали його іменем - Лоборц. Воїни на чолі з Алмошем захопили замок Гунг і влаштували чотириденну гулянку. На четвертий день Алмош, порадившись із найближчим оточенням, прийняв від кожного присягу. Ще за свого життя вождем і командиром проголосив сина Арпада. Тому Арпада називали вождем Гунгуарії. Усіх його героїв від назви Гунг на мовах іноземців почали називати гунгарами. Ця назва до сьогоднішнього дня живе у цілому світі" (Anonymi, 1827, p.118; Anonymus, 2004, old.19; Gesta, 2005, с.27). 14. Вождь Арпад: "У 903 році після народження Господа військо Арпада захопило землі, разом із населенням, між Тисою і Бодрогом, до самої Угочі. Боржавський замок взяли в облогу, на третій день з боєм захопили, мури зруйнували, воїнів Салана у кайданах привели до замку Гунг" (Anonymus, 2004, old.19; Gesta, 2005, с.28).

Дані про фортецю Гунг знаходимо і в хроніці Шімона Кезаї, а саме в розділі 25: "...гуни... зупинилися біля річки Гунг, де побудували замок. Західні народи назвали угорців від назви цієї річки - гунгаріусами" (Kézai, 2005, old.103). Уривки з хроніки Кезаї опублікував В.Гаджега у примітках: "Imperante ergo Ottone Suevo in Germania et Italia, in Francia Ludovico rege Lotarii filio... octingentesimo septuagesimo (870) anno ab incarnatione Jesu Christi Hune sivi Hungarii denuo ingressi Pannoniam, transierunt per regna Rossorum, alborum Comanorum et civitatem Кyo, et deinde in fluvio Hung vocato, ubi castrum fundavere resederunt..." (Гаджега, 1924, с.21-22).

Щодо "Гести" В.Шушарін висловив думку, що: "Анонім написав її у кінці XII - початку XIII ст., а розповідав про події IX - X ст. Які ж його джерела по історії IX - X ст.? У першій половині XIX ст. історики відтворювали оповідання Аноніма, вважаючи їх цілком достовірними свідченнями. З розвитком науки стали очевидними протиріччя між твердженнями Аноніма і даними пам'яток IX - X ст. Тепер лише окремі автори повністю приймають твердження Аноніма при вивченні IX - X ст. Джерелознавці встановили, що основна маса свідчень Аноніма - плід його літературної вигадки. Доведено, що автор переносив соціальні, політичні стосунки, етно-географію і топоніміку Угорщини кінця XII - початку XIII ст. в X ст. Отже, праця Аноніма повинна розглядатися і як джерело по історії часу його створення, і як факт історії латиномовної художньої літератури Угорщини.

Твір Аноніма належить до поширеного в середньовічній Європі жанру діянь-роману. На відміну від історичних робіт - діянь, що увійшли до зводів, у діяннях-романі загальновідомі події - не об'єкт опису, а лише відправна точка для розгортання сюжету, хід якого визначається авторською фантазією. Анонім вигадав героїв, їх дії, розмови, заселив Середнє Подунав'я X ст. народами, яких там ще не було. Улюбленим його прийомом була етимологізація: з топонімів XII - XIII ст. він виводив ім'я героя, примушуючи його діяти і помирати у відповідній місцевості" (История Венгрии, 1971, с.282).

На Анонімовій карті IX - X ст., складеній Д.Дьорфі, можна побачити територію Угочі, укріплення Боршова та Унгвар, а також Мункач (Györfü, 1996, old.204-205). Якщо взяти до уваги карту Угорського королівства XI ст., то центрами замкових комітатів Унг та Боршова стали іспанські замки Унгвар (кінець IX ст.: ad castram Hung, castrum Hung) і Боржова (903 р.: castrum Borsoa) (Zsoldos, 2000, old.17), які у главах 13 і 14 називає Анонім у "Тесті Гунгарорум" (Anonymi, 1827, р.118-119; Anonymus, 2004, old.19-20; Gesta, 2005, с.27-29).

Щодо центру комітату Боршова, то на сьогодні відомі результати робіт археологічної експедиції УжНУ 2005 - 2006 рр., проведених у с.Варієво

Берегівського району, які свідчать, що городище Боржова (*castrum Borsoa*) зведена у XI ст. Це спростовує дані Аноніма про взяття укріплення угорцями у 903 р. (Прохненко, 2006, с.192; 2008, с.32). Відома інформація, що замок Боржова згадується у 1086 р. у зв'язку з вторгненням вождя Кутеска, який дійшов зі своїм військом до провінційних замків Унг і Боржова (Katona, 1779, р.498-499).

Якщо із розташуванням замку Боржова у нашому розпорядженні більш-менш точна інформація, то з місцезнаходженням замку Унг незрозуміло, оскільки Анонім нам повідомляє про *castrum Hung*, а Унгвар (Ужгород) ототожнюють з місцевим замком і поселенням, які виникають набагато пізніше.

Під час надбання батьківщини угорцям не потрібні були фортифікаційні споруди. Ситуація змінюється на зламі X - XI ст. У цей час угорська зовнішня політика стала оборонною, а нова система суспільства внаслідок осілої та введення нової системи управління поставила на порядок денний побудову замків (укріплень) (*Kristó*, 1999, old.153). Проте не всі вони стали центрами комітатів на чолі з ішпанами. На той час були відомі лише два кам'яні укріплення у Веспремі та Секешфегерварі. Комітат Унг граничив із Земпліном, який з XI ст. стає центром комітату, і як замок згадується Анонімом над річкою Бодрог - *castrum Zemplin* (*Gesta*, 2005, с.28-29; *Slivka, Vallašek*, 1991, s.233-234). За даними джерел більш-менш точно можна назвати десять комітатів часів правління угорського короля Іштвана (Войка) (1001 - 1038 рр.), а саме: Чонад, Добока, Фегер, Феер, Дьор, Гонт, Колон, Нітра, Веспрем, Вішеград (*Zsoldos*, 2000, old.18). Таким чином, можемо припустити, що комітат Унг разом із замком на початку XI ст. не існував. Угорський дослідник Д.Крішто вважає, що комітат Унг, територіально виділився із комітату Земплін і не був заснований за правління Іштвана (*Németh*, 2001, old.237).

Середньовічні документи фіксують замок Унг тільки у XIII ст. У 1250 р. згадується: "...*pagochia castri de Vnguy*", ймовірно у комітаті Унг (*Nagyimihályi*, 1887, old.8), хоча з цього приводу зазначається: "Az ungvári vár nem is olyan régi, mint a közhiedelem tartja. Tudnunk kell, hogy a XIII. században két Újvár (Castrum nove) várkerület, említették u. m. "Ung"-ujvár és Újvár, mely később Abaujvár és Hevesujvárra szakad szét" (Az ungvári vár, 1908, old.183), і його місцезнаходження у комітаті Абауй (*Györfly*, 1966, old.58-62), але аж ніяк не в комітаті Унг.

У 1263 р. король Іштван подарував ішпану Якову, сину Георгія Пана (... *Comitis Jakobi filij Gregorij de Pane...*) замкові королівські маєтки у комітаті Унг: Сціннам, Рат, Магнум Чепель і Радіч (...*possessions nostras castrenses in Comitatu de Vng exhistentes, videlicet Scinnam, Rat, Magnum Cheppel et Radich...*) (*Wenzel*, 1870, old.66-67).

У 1265 р. молодший король Іштван V дарує Міку і Залаузу, синам Михайла землю Грагісса, яка належала замку Унг і знаходилася поблизу їхньої спадкової землі Бееш: “Nos St(ephanus) Dei gracia junior Rex Hungarie, Dux Transsiluanus et Dominus Comanorum tenore presencium significamus vniuersis, quod Myke et Zalaouth fijijs Michaelis fidelibus nostris pro meritis seruiciorum suoruro terram Gragyssa vocatam vacuum ad duo aratra sufficientem Castris nostri de Wngh iuxta terram hereditariam eorundem Bees vocatam existentem contulimus perpetuo possidendam. Datum in Bel quarto die post festum Assumpcionis Beate Virginis” (Wenzel, 1862, old.122). П.Сова вважає, що тут “неправильний переклад і тлумачення латинського оригіналу “...Castris nostri de Wngh iuxta terram hereditariam eorundem Bees vocatam existentem...” ввели багатьох в оману, оскільки знаходився поблизу села Бееш (сусіднього нині з селом Ваяни), а не землі Грагісса” (Сова, 1936, с.31-33).

У дипломі Естергомського капітула за 1266 р. згадуються замкові слуги Унгарського замку: Симон - син Горвата, Йосип - син Корнелія, Зобузло - син Дуброна, Феліціано - син Феліціана, Едеуч - син Петра, сини Венцеслаї, Есфольт - син Огротодда, Голч - син Віталіса, Павло - син Елесіґа, Чеме - син Чемеріні: ab altera vero Iobbagionibus Castris de Vng, videlicet: Symon, filio Horvath, Ioseph filio Corneli, Zobuzlo, filio Dubron; Feliciano, filio Feliciani, pro se et pro Buda maiore exercitus; Edewch, filio Petri, filii Wenceslai, pro pa-tre suo, Eswlt filio Ogrottod pro se et pro Galch, filio Witalis, Paulo, filio Elesyg, Cheme filio Chewerini; iidem Iobbagyones Castris nobis concorditer recitauerunt: quod quamdam terram ipsorum haereditariam, Zyrgwthva vocatam, cum vniuersis vtilitatibus suis post plagam Tartarorum, in tempore necessitatis vendidissent, et tradidissent praedicto Phyle Bano pro decem et sex marcis sibi et suis haeredibus plena iure pacifice possidendam (Fejer, 1829, p.380). Вони вступали у права володіння землі Зіртва, котра належала бану Філу.

У 1276 р. угорський король Ладислав дарує ішпану Якову, сину Грегорія Панкі землю Безев (відносилася до замку Унг) у комітаті Унг: “Ladizlaus Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Ranie, Seruie, Gailicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque Rex omnibus Christi fidelibus presentem paginam inspecturis salutem in omnium saluatore. Ad vniuersorum noticiam tenore presencium volumus peruenire: quod Comes Jacobus fiiijs Gregorij de Panky fidelis noster ad nostram accedens presenciam a nobis bumiliter supplicando postulauit, vt quamdam terrain nostram ad Castrum nostrum de Vng pertinentem Bezew uocatam in eodem Comitatu de Vng existentem de benignitate Regia eidem dare et conferre dignaremur. Verum quia de facto ipsius terre nobis ad plenum non constabat, fidelibus nostris Capitulo Agriensi nostris dedimus litteris in mandatis, vt cum Comite Petro filio Symonis de Kosub bomine nostro eorum mitterent testimonium fidedignum, coram quo idem homo noster prefatam

terram Bezew uocatam reambularet et statueret Comiti Jacobo memorato, si non fieret contradictum; contradictores uero, si qui fierent, ad Nostram euocarent Presenciam ad terminum competentem. Qui quidem postmodum nobis rescripserunt, quod cum prefato bomine nostro ipsorum misissent testimonium fide dignum, et quod reambulassent predictam terram, et statuissent Jacobo memorato, nullo contradictore existente” (Wenzel, 1874, old.169).

У тому ж 1276 р. угорський король Ладислав на прохання Чепана, сина Кунея, замкового йобагіона королівського замку Унг, дозволяє йому продати свій маєток Чеппель Якову, сину Грегорія Повча: “Ladizlaus Dei gracia Rex Hungarie fidelibus suis Capitulo Ecclesie Agriensis salutem et gratiam. Cum Chepano filio Kuney iobagione Castri nostri de Vng cum Stephano filio suo ex vna parte, ab altera vevo Jacobo filio Gregovi de Pauch coram nobis personaliter comparentibus; qui Chepanus cum filio suo Stephano dixit conquerendo, vt propter inopiam et paupertatem suam suum seruicium nobis exhibendum peragere fideliter non posset, quia non subpetunt ei proprie facultates, nisi vnam possessionem Chepel uocatam eum vendere permetteremus; et hoc a nobis cum eodem Jacobo instanter postularuot. Et quia iuxta Regni nostri consuetudinem approbatam iobagio Castri possessionem suam ausum ueudendi omnino non haberet, nisi per permissionem Regie Maiestatis: nos igitur iustis petitionibus eiusdem Chepani et fill sui, considerantes eoiam seruicia ipsius Jacobi fill Gregori, que nobis indefesse studebat famulari, eidem Chepano cum filio suo Stephano ueudendi, et predicto Jacobo emendi ex speciaii nostra gracia commisimus facultatem. Vnde fidelitati vestre precipientes mandamus, quatenus visis presentibus detis hominem vestrum ycloneum pro testimonio, coram quo homo noster Kolovch de genere Hunt paznan accedat ad faciem ipsius possessions Chepel uocat in Vng existentis, conuocatis uicinis et commetaneis cum iobagionibus Castri de eadem Vng per ueteres metas et antiquas perambulantes, et sicut seriem tocius facti coram uobis de pretacta recitabunt, vestro priuilegio inseri faciendo eisdem roboretis. Datum Bude feria quinta proxima ante dominicam Palmarum anno Domini M^oCC^oLXX^oVI^o” (Wenzel, 1874, old.172).

За 1276 р. відомий ще один документ, в якому угорський король Ладислав просить Егерську капітулу відповідно до другого документу (Wenzel, 1874, old.172) встановити межу і маєток передати Якову, сина Грегорія: “Omnibus Christi fidelibus tarn presentibus quam futuris presens scriptum inspecturis Capitulum Ecclesie Agriensis salutem in omnium saluatore. Ad vniuersorum noticiam tenore presencium volumus peruenire: quod Chepanus filius Kuney de Vng cum filio suo Stepbano ex vna parte, ab altera vero Jacobus filius Gregori de Panch ad nostram personaliter accedentes presenciam exhibuerunt nobis litteras domini. nostri Regis hunc tenorem continentes:

Ladizlaus D. gr. Rex Hungarie stb. Capitulo Ecclesie: Agriensis stb.

Nos igitur mandatis domini nostri Regis obtemperantes vt tenemur, Ladizlaum Canonicum Ecclesie nostre Archidiaconum de Zemlin ad hoc duximua destinatum (igy); qui ad. nos reuersi taliter retulerunt, vt dictam possessionem sepe dicti Che. Chepel vocatam, conuocatis commetaneis et vieinis. ipsius terre, ac iobagionibus Castri, videlicet Chemey, Buda, Fulcian, Andream dictum Dede, ac Nicolaum filium Kochord, qui Nicolaus in presencia iobagionum Castri vsque fluuivm Vng se commetanevm ipsius terre asseruit, et ultra dictum fluuivm separat de terra Regis Machar vocata. Quorum iobagionum Castri tres, scilicet Chemey, Buda et Nicolaus antedictus in specie commetaneorum comparentes, perambulando per ueteres metas et antiquas eundem Chepanum cum filio Stephano vendere, et Jacobum sepedictum emere ipsam possessionem commiserunt, nuo contradictore existente. Super quo eciam idem Che. cum filio suo Stephano, ac cum commetaneis suis, scilicet Chemey, Buda et Nicolao filio Kochard coram nobis presencialiter adherentibus; quorum vnus, scilicet Nicolaus antedictus se vsque fluuium Vng commetanevm ipsius terre affirmavit, et vltra fluuium prenotatum separarc de possessione Regis Mochar vocata; et idem Che. cum filio suo Stephano possessionem suam Chepel vocatam cum omnibus vtilitatibus suis et pertinencijs, sub antiquis metis et terminis, dedit ac vendidit pro quadraginta marcis fini argenti plene persolutis et perceptis sepe dicto Jacobo filio Gregori, et per eum heredibus suis heredumqne suorum successoribus iure perpetuo et inreuocabiliter possidendara, tenendam pariter et habendam. Ita tamen, vt quicumque processu temporum super predictam possessionem causam mouere intenderet, uel presentem empcionem irritaret; extunc idem Che. uel sua posteritas tenebuntur expedire dictum Jacobum filium Gregori uel heredes suos proprijs laboribus et expensis. In cuius rey testimonium presentes concessimus sigilli munimine roboratas. Presentibus tamen Michaele Preposito, Farkasio Cantore, Thoma Lectore, Myko Custode, Marcho de Patha, Ladizlao de Zemlyn, Anthonio de Sumbun, Urbano de Zabolcb, Petro de Vng, Saulo de Borsxva, Paulo de Kemey Archidiaconis et alijs multis; anno Domini M^oCC^oLX^oVI^o. Regnante Ladizlao illustri Rege Hungarie, Strigoniensi Sede vacante; Stephano Colocensi Archiepiscopo; et domino nostro venerabili patre. Andrea Dei gracia Episcopo Agriensi ezistentibus” (Wenzel, 1874, old.184-185).

У документі 1280 р. згадується: “...Johanne de Wng archidiaconis...” (Nagyimihályi, 1887, old.25). Також за 1280 р. відомі два документи, в яких згадується колишня земля замку Унг (Wenzel, 1874, old.269-270), частина Тіби, що належить слугам замку Унг: Вольфу, Валентину, Георгіусу, Стефану, Бенедикту, Донку і Шімону (Wenzel, 1874, old.294).

У 1282 р. йобагіони (слуги) замку Унг: Вольф, Валент, Георгіус, Стефан, Бенедикт, Донк, Шімон скаржилися королю Ладиславу IV (1272 - 1290 рр.), що Фінта (палатин з 1280 р., у 1279 р. як воєвода Трансільванії отримув

від короля Ладислава (Ласло IV Кун (1272 - 1290 рр.)) у довічне володіння комітат Унг. Син Давида відібрав у них їхній маєток Тіба. Король у свою чергу повернув маєток власникам, а також право його продажу, про що повідомляється у документах від 5 серпня 1282 р.: “Nos Ladislaus dei gratia rex Hungarie, memorie commendantes significamus quibus expedit universis, quod Wolf, Walenth, Georgius, Stephanus, Benedictus, Donk et Simon ac cognati eorumdem, iobagiones castri nostri de Ung, ad nostram accedentes presentiam, nobis sunt conquesti, quod terram eorum Tyboa vocatam, Fynta filius David potencialiter abstulisset ab eisdem et eandem niteretur occupatam detinere; petentes cum instantia, ut terram eorum Tyboa vocatam a iurisdictione et potentia et occupatione violenta ipsius Fynta auferendo, eisdem reddere et restituere de benignitate regia dignaremur. Nos petitionibus et supplicationibus iustis et modestis dictorum iobagionum castri nostri assensum favorabilem adhibentes, sepedictam terram eorum Tyboa ab ipso Fynta auferendo, ex certa scientia reddimus et restituimus eisdem Wolf, Walenth, Georgio, Stephano, Benedicto, Donk et Simoni ac cognatis eorumdem et suis heredibus heredumque suorum successoribus, iure perpetuo possidendam, eo modo eademque plenitudine et sub metis antiquis, quemadmodum primitus dinoscuntur possedisisse, ne in possessionibus propriis extraneum et illicitum doleant possessorem, silentium perpetuum de repetitione dicte terre ipsi Fynta et suis fratribus ac aliis quibuslibet imponentes. Datum sub castro Potok, in festo Dominici confessoris, anno domini m. cc. octogesimo secundo” (Nagymihályi, 1887, old.28) та 1283 р.: “Ladislaus dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque Rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presens scriptum inspecturis, salutem in omnium salvatore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod Wolf, Walenth, Georgius, Stephanus, Benedictus, Donk et Simon ac cognati eorum, iobagiones castri nostri de Ung, ad nostre serenitatis accedentes presentiam, humiliter inopiam et paupertatem eorum nobis exponentes, a nostra maiestate postularunt, ut possessionem ipsorum hereditariam Tyba vocatam, in comitatu de Ung existentem, liberum arbitrium alienandi et vendendi cuicumque vellent. Eisdemdare et conferre dignaremur. Nos itaque petitionibus ipsorum iustis et legitimis aures regias favorabiliter incliantes, de benignitate regia annuimus et permisimus predictos iobagiones castri nostri possessionem ipsorum Tyba memoratam ut liberam habeant vendendi et alienandi quoquomodo voluerint facultatem. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem, ad instantiam et petitionem predictorum iobagionum castri, presentes concessimus literas duplici(s) sigilli nostri munimini roboratas. Datum per manus discreti viri magistri Bartholomei, aule nostre vicecancellarii dilecti et fidelis nostri, anno domini m. cc. octuagesimo tertio, regni autem nostri anno decimo” (Nagymihályi, 1887, old.29).

Згадані дворяни, їх родичі і співвласники в 1284 р. продали частину маєтку Тіба за 80 марок магістру Феліціану, синові коміта Гала, про що згадується 29 липня 1284 р. у дипломі Егерського капітула: “Ad universorum notitiam tenore presentium volumus pervenire, quod Endre filio Herchegh, Valentino filio Vyluzth, Wolph filio Thome et Simone nigro iobagionibus castri de Wng, pro se et pro Simone albo, Hothen, Hustugk, Domozlo, Tyba, Gregorio et Donk consanguines suis ab una parte, ab altera vero magistro Feliciano filio comitis Galli coram nobis personaliter constituis, Endre et socii sui supradicti proposuerunt viva voce, quod teriam partem terre eorum hereditarie Tyba vocate in comitate de Wng existentis, ab alia terra ipsorum certis metis et signis seperatam, cum universis utilitatibus et pertinentiis suis, propter inopiam eorum vendidissent eidem magistro Feliciano pro octuaginta marcis plene receptis ab eodem, sibi et suis heredibus heredumque suorum successoribus, iure perpetuo pacifice possidendam...” (Nagyimihályi, 1887, old.30). У даному документі також згадано священника Стефана з Унгвара: “Dicimus etiam quod Martinus de Kopus, Stephanus de Vngwar, Blasius de Checher et Laurentius de Tyba sacerdotes...” (Nagyimihályi, 1887, old.30). Вперше саме в цьому документі від 29 липня 1284 р. бачимо різні назви Унг (Wng), як замку та Унгвар (Vngwar), як можливого поселення з церквою.

У 1289 р. угорський король Ендре дарує землю Руска Якову Панкі. Ця земля Руска раніше належала Едеучу та Якову, синам Петра, йобагіона Замку Унг (Wenzel, 1873, old.298-299). У 1290 р. Стефан, Бенедикт, Вольф, Валентин, Георгій, Шімон, Донк - йобагіони Замку де Унг продали Тібу магістрам Андрію та Якову, синам комеса Якова (Wenzel, 1874, old.488-489).

Отже, у середньовічних документах замок Унг згадується у 1250 р. (parrochia castri de Vnguy), 1263 р. (...possessions nostras castrenses in Comitatu de Vng exhistentes, videlicet Scinnam, Rat, Magnum Cheppel et Radich...), 1265 р. (Castri nostri de Wngh), 1266 р. (Iobagionibus Castri de Vng), 1276 р. (Castrum nostrum de Yng), 1283 р. (iobagiones castri nostri de Ung), 1284 р. (castri de Wng), 1289 р., 1290 р., 1308 р. (Iobaggiones Castri de Hung). Підсумовуючи ці дані, Й.Кобаль вказав, що: 1. “Ужгородська фортеця неодноразово згадується в угорських хроніках та історичних працях XIII - XIV ст.” (Кобаль, 2003, с.3). та 2. “З початку XIV і майже все XV ст. письмові джерела не згадують Ужгородський замок” (Кобаль, 2001).

Дослідники XIX - XX ст. висували різні припущення щодо місця розташування замку Унг. К.Мейсарош висловив думку, що давній Унгвар (Ужгород) стояв зовсім не на тому місці, де був розташований у XIX ст., а на 3,5 - 4 км східніше від нього, на місці сучасного села Горяни. Проте дослідник не конкретизує, саме замок або поселення? На кінець XIX ст. припущення К.Мейсароша здавалося вірним. По-перше, Ужгород

тільки 50 років перед тим в результаті розливу р.Уж став непридатним до проживання і був вкритий болотом. По-друге, в хроніці Бомбарді “Топографія Угорщини”, що вийшла друком у 1750 р. написано, що поряд із містом знаходяться корисні лікувальні джерела. Отже К.Мейсарош з наведеного вище зробив висновок, що давній Ужгород був розташований ймовірно на території сучасних Горян та Радванки (Mészáros, 1861, old.10-11). Самого К.Мейсароша та його наступників не переконав той факт, що згідно опису Бомбарді, Ужгород оточує річка Уж та її русла, і у зв’язку з цим надають місту форму острівця, що неможливо для Горян. По-друге, згаданий опис навряд чи стосувався іншого міста, а не Ужгорода, оскільки Бомбарді описав Унгарський замок Другетів та Міклоша Берчені, який не можна було розташувати в Горянах. І по-третє, в Ужгороді біля Замкової гори дійсно є джерело, але не термальне.

Також К.Мейсарош, посилаючись на працю єпископа кремонського Ліутпранда стверджує, що Унгар (Ужгород) мав назву Унгоград і був центром карпатських русинів (Ungo-gradus, 916 рік) (Контратовичь, 1928, с.169): “Ungogradus (ung = gyors; grad = erősség, vár), propugnaculum validum slavonem caravantium, nomen sortitum ab amne Ung, quod idiomate slavico denotat celerem”, Luitprandus Episcopus. Cremon. Libri sex. historiarum etc. ab anno 891 - 916 (Az ungvári vár, 1908, old.183). З цього приводу Й.Кобаль зазначив: “Біда, однак у тому, що в праці Ліутпранда нічого подібного і близько немає, про що писали як зарубіжні, так і закарпатські вчені (Я.Штернберг, П.Чучка)” (Кобаль, 1996, с.34).

К.Мейсарош також висунув припущення, що було два Ужгородських замка, один у Горянах, інший на сучасному місці (Замкова гора). На початку ХХ ст. дослідники вважали, що замок був розташований поблизу Орода, отже їх було три. Згідно цього, давній Унгар тотожний згадуваному поблизу “Замкової гори”, поруч з Ородом, Градісса та Дерегньо, після 1241 р. Новий Унгар в Горянах і третій Унгар Другетів на сучасному місці.

Саме на початку ХХ ст. з’явилася гіпотеза, згідно якої давній Ужгород з часу надбання батьківщини угорськими племенами Арпада був розташований поблизу села Дерегньо (с.Драгнев на території сучасної Словаччини), у місці злиття річок Ужа і Лаборця. Суть гіпотези полягає в тому, що у названій місцевості є узвишся з назвою Вардомб (Замкова гора), яке старовинні документи прив’язують до сіл Ород і Градісса. І.Контратович зазначає “Стара кріпость Ужгорода знаходилася в Арпадових часах не там, де вона тепер, але далеко нижче на півдні, де річка Уг зливається з річкою Цибавкою, Черною, Собранецькою вище села Дрягнева, в куту цих вод” (Контратовичь, 1928, с.167).

Саме І.Контратович вважає, що замок Унг знаходився на території Горян коли Другети збудували на території сучасного Ужгорода (Замкова

гора) третій замок. Обидві назви місцевостей зустрічаються в письмових джерелах, у той час як назва Герень (Горяни) виникла при побудові третього замку: “Король Карл Роберт в 1312 р. подарував Ужгородську кріпость графу Філіпу Другету за хоробру поведінку у битві при Розгановцях. Ужгород був тоді знищений. Другети приблизно у 1320 р. з каменю Горянського замку вибудували теперішній Ужгород, а в Горянах на розвалинах бувшого міста вибудували один двір (udvrház-castellum), який потім став центром ужгородського і дравецького господарства” (Контратович, 1928, с.179).

Припускаючись помилки К.Мейсароша, І.Контратович стверджує, що ім'я Ung походить від грецького Onegenesa, наводить наступні імена Ужгорода: Castrum Hung (Anonimus), Ungo-gradus у Liutpranda (916), Vngui (1250), Vng (1271), Vnguar (1378, 1405), Vngh (1337, 1402), Vnghvar (1375), Vnghwar (1411), Wngvar (1396, 1416, 1419, 1430), Onguar (1435), Унгоградь (1852), з другої пол. XIX ст. Ужгород. “І коли як пізніше побачимо горянська кріпость розвалилась, а Другети новий теперішній город заклали на південь від річки Уга, Горяни залишились простим селом, володінням (possesio Geren). Горяни самотійно від Ужгорода знаходяться в грамотах 1322 (dominium Geren), 1366 (Johannes filius de Geren), 1376 (possesio Geren), 1390 (nobiles de Geren)” (Контратович, 1928, с.169, 175).

Якщо з Горянами більш менш ясно, то що серед цих дат, наведених І.Контратовичем стосовно місцевого замку чи однойменного поселення Ужгород невідомо, оскільки на протязі XIV ст. Другети зробили своїми резиденціями Невицький замок, Герень (Горяни) та Гомонна (Гуменне), а не Унгвар (Ужгород).

У 20 - 30 рр. XX ст. Г.Стрипський запропонував варіант, згідно якого свою назву Унгвар одержав через своє розташування. На його думку, старовинний унзький замок був розташований на території сучасної Словаччини поблизу с.Дерегньо, на місці злиття річок Уж та Лаборець. Оскільки Г.Стрипський, як і більшість дослідників, вважав, що перші жителі Унгвара були словаками, тому кут утворений злиттям двох рік, де ніби розташувався Унгвар по-слов'янськи звучить як угол, що і стало основою назви. Дослідник вважав, що слов'янське уголь (кут, вугол) абсолютно співпадає зі значенням латинського слова *angulus* (Кобаль, 1996, с.34). Проте Й.Кобаль зазначає: “Однак, як з'ясувалося, в епоху середньовіччя річка Уж, що розтікалася кількома рукавами, не впадала у р.Лаборець. Це сталося вперше лише у XIV ст. До того ж археологи не виявили укріплення IX ст. у вказаному Г.Стрипським місці” (Кобаль, 2003, с.11).

П.Сова у своїй монографії про Ужгород, спростовує думку К.Мейсароша і М.Антала про горянське походження Унгвара та думки інших істориків. Він вважає, що замок був розташований на Замковій горі (вул.Капітульна)

(Сова, 1937, с.35-36).

Археологічні матеріали дають нам наступну картину: з середини I тисячоліття на протязі приблизно 500 років, тобто якраз у слов'янський період, Замкова гора (вул.Капітульна) не була заселена. Лише після приходу угорців вона знову заселяється, про що свідчить знайдений під час розкопок матеріал. На внутрішньому подвір'ї середньовічного унгарського замку під час розкопок 1947 - 1948 рр. (проведені під керівництвом К.В.Берняковича) відкриті три культурні шари, на середньому, тобто II-му, (0,7 м товщини) знайдено керамічний матеріал, віднесений до часів приходу угорців і раннього періоду панування династії Арпадовичів. В цьому шарі було знайдено одну бронзову сережку та монету Бейли II (1131 - 1141 рр.) (Пеняк, 1980, с.74). Остання знахідка виявлена у верхній частині шару, і тому характеризує кінець того періоду. Тут дослідники відкрили і горілі прошарки, що вказують на спустошливий вогонь, знищення поселення відносять до 1241 р., часу монгольської навали. Увесь глиняний посуд був вироблений на гончарних кругах. Кераміка у своїй більшості датується часами королів з династії Арпада. На жаль, датування не досить точне, і тому вік поселення треба визначати й за іншими знахідками. Тут у першу чергу мова йде про бронзову сережку. Подібні ювелірні прикраси можуть бути датовані IX - XI ст. Оскільки час посудин та бронзових сережок співпадав, а саме на XI ст., тому заснування Унгару можемо віднести до першої половини XI ст., але не виключено, що місто вже існувало і під час угорських походів.

У 1994 р. на замковому подвір'ї проводилися рятувальні розкопки під керівництвом О.Дзембаса. Були виявлені залишки так званого обпаленого валу. Й.Кобаль вважає, що Унгар (Ужгород), як укріплене поселення, на час проникнення угорців у регіон ще не існував. Він сформувався лише після появи та осідання кочівників, тобто із надбанням батьківщини (Kobály, 1998, old.53).

Спіраючись на дослідження К.Берняковича, К.Мейсароша, Г.Стрипського, І.Контратовича, П.Сови щодо місцезнаходження Ужгорода, І.Гранчак та Е.Балагурі констатували: "Подібний шлях розвитку чітко простежується і в Ужгороді. Історично склалися три центри - на Замковій горі, в Радванці і в районі Галагова. Тривалий час вони розвивалися паралельно як центри поселення територіальних общин цього племені. Поступово перевага переходила до району Замкової гори, котра з двох боків є обривистою і крутою, а з інших - омивалася річкою Ужем та його притоками, що створювало природний захист від ворогів. Саме тут і виник центр Ужгорода, його укріплена частина. Інші два поселення стали свого роду передмістями, з яких особливо важливу роль відігравала Радванка.

У літературі висловлювалися різні точки зору не лише щодо

виникнення Ужгорода, але й щодо первісної території його розташування. К.Мейсарош ще в середині XIX ст. твердив, що центр стародавнього Ужгорода знаходився в районі села Горяни. Укріплення, виявлені в районі Горянської Ротонди (архітектурний пам'ятник XII ст.), він вважав руїнами Ужгородської фортеці. Таку думку поділяли й деякі інші історики та краєзнавці кінця XIX - першої половини XX ст.

У працях І.Контратовича висловлена думка, що спершу Ужгород знаходився в районі злиття річок Уж і Лаборець, який зруйнували татаро-монголи. У середині XIII ст. за короля Бейли IV було побудоване нове місто в районі с.Горяни. І лише в XIV ст., коли ці території стали власністю феодала Другета, почалося будівництво міста на його сучасній території.

П.Сова в середині 30-х років XX ст. піддав справедливій критиці подібні точки зору і на підставі критичного аналізу письмових джерел та даних археології довів, що Ужгород з самого початку виникнення знаходився на території сучасного міста. Подальшими дослідженнями це положення було повністю підтвержене.

Не можна не звернути уваги ще на одну сторону теорії виникнення міста Ужгорода. У всіх працях дорадянського часу в основі виникнення міста була одна теза - військова роль укріплення. П.Сова твердить, що на всій околиці не було такого вигідного в стратегічному відношенні пункту, як висота, на якій споруджено Ужгородську фортецю (Гранчак, Балагурі, 1972, с.126-127). Це було підтверджено і в колективній монографії про Ужгород, надрукованій у 1993 році (Історія, 1993, с.13-14).

Словацький історик Ф.Улічні схиляється до тієї думки, що у замковому ареалі (вул.Капітульна) археологи відкрили залишки слов'янського городища IX - XIII ст. Він вважає, що городище Уг з поселенням було у XII ст. одним з найвідоміших центрів Угорського королівства. На важливому шляху, який проходив недалеко від городища та поселення Уг, за наказом угорських королів в XI - XII ст. були влаштовані засіки. Біля засік згодом сформувалося поселення. На думку Ф.Улічні, назва поселення чи села Ужгорода в письмових джерелах аж до першої половини XIV ст. зустрічається в першопочатковій слов'яно-словацькій назві Уг, правда в різному правописі та отожднюється зі світлом, сяйвом. Поселення Уг без сумніву отримало свою назву від більш давньої назви ріки Уг. У письмових джерелах від XIV ст. зустрічається як правило назва Унгвар (Unghwar) у різних правописних варіантах. Це вже була угорська назва, утворена з частини Унг (Ungh), тобто угорської форми першопочаткової словацької назви Уг та угорського слова vár-городище (замок) (Uličný, 1995, s.246). Відомо також й інша назва Унгвара (Ужгорода), з арабської як Ункобар, віднесеного до найважливіших центрів торгівлі в Північно-Східній Угорщині. Арабський вчений, географ Аль Ідрісі у першій половині XII

ст. при дворі сицилійського короля Рожера II склав мапу світу, включив та описав Уг як важливе торгове місто. Й.Кобаль уточнює: “Повідомлення Аль-Ідрісі з 1154 р. є найдавнішим писемним джерелом, у якому згадується Ужгород. Але, що цікаво, фігурує воно у творі арабського вченого під зовсім іншою назвою: Гункбар або Унгу” (Кобаль, 2003, с.9). С.Федака вважає, що Ужгород виник раніше 1154 р., і “в угорських грамотах місто звалося Унгвар, тобто замок над річкою Унг” (Федака, 2010, с.42).

Якщо взяти до уваги свідчення Аль-Ідрісі і тогочасні комітати Угорського королівства, то останні формувались як територіально-адміністративні одиниці навколо замків. Угорський дослідник П.Неймет наголошує, що у грамотах перший ішпан (голова) комітату Унг фігурує у 1238 р. У той самий час композиція хронік XIV ст., згадує у цьому зв’язку вторгнення половців у 1085 р. та напад на провінційні замки Унг і Боршова, то деякі автори вважають, що в цей час мали існувати і комітати (Németh, 2001, old.237). Ще один угорський дослідник І.Бона, вивчаючи замки Арпадовичів (Саболч, Сатмар, Земплін, Абауйвар), відносить замок Унг до групи “незнайдених замків” (Bóna, 1995, old.30, Németh, 2001, с.238). П.Неймет констатує, що “... Унг спочатку (у XI ст.) так само був лісовим комітатом як і його побратими Берег, Угоча або Мараморш, однак від них раніше у першій половині XII ст. був організований у самостійний замковий жупанат, королівський комітат. ... у своїй руській політиці, під час їх частих військових і дипломатичних мисій у когось із трьох володарів, Калмана, Іштвана II, або Бейли II (Сліпого), назріло бажання перетворити лісові жупанати (котрі використовувалися для розваг і відточування військових вмінь, а також для мисливства) у прикордонні комітати для захисту східних (руських) воріт...

Унгвар, що стояв на перехресті шляхів, які вели через Ужоцький і Верецький перевали на Галич і Київ, за цей час розвинувся у людне місто. Коли Аль-Ідрісі згадує 16 міст Угорщини, про Ужгород (Г.н.к.б.р. = Гункбар) пише як про “велике квітуче місто”, і це можна привести у зв’язок з київською торгівлею. Ця особлива, прикордонна роль Ужгорода тривала до монгольської експансії (1241 р.) коли він був знищений” (Németh, 2001, с.237-238).

Після 1308 р. відсутні документи про замок Унг, у зв’язку з подіями в Угорському королівстві того ж знакового XIV ст. Тоді де ж, на якому місці міг знаходитися замок Унг? Угорський дослідник Д.Чанкі перераховує та згадує наступні замки XIV - XV ст. у комітаті Унг: Букольц (Castellum Bukolcz, 1484, 1486 р., місцезнаходження невідоме), Лучка (Castellum Luchka, 1443 р., Словаччина), Невицьке (Castrum Neuichke, Newychke, Neviczke, 1364 р., 1405 р., с.Невицьке, Ужгородський район), Нодь-Мірай (Castrum Nagmihalwara in cottu Zempl. 1345 р., Castrum Nagmihalwara in cottu

Ung., 1419 p., м.Міхайловце, Словаччина), Тіба (Castrum desertum Tybauara, 1337 p., Castrum Tyba, 1419 p., Словаччина), Унгвар (Castellum Unghwar, 1499 p., м.Ужгород), Чічер (Словаччина) (Csánki, 1890, old.385-386). Слід зауважити, що вищезазначені замки були збудовані з каменю, оскільки після монголо-татарської навали в Угорському королівстві назріла потреба будівництва саме кам'яних замків. Угорський дослідник П.Енгел (Engel, 1998, 180 old.) місцерозташування замку Унг пов'язує із замком Невицьке (рис.1-2). Це припущення П.Енгела підтверджує П.Неймет, вказуючи на те, що під час археологічних розкопок 1949 р. в Ужгородському замку не було відкрито захисних споруд на поселенні, датованому XII ст. (Németh, 2001, с.238). П.Неймет констатує: “Якщо виходити з того, що Унг у першій третині XII століття зробили королівським комітатом, ми не можемо шукати таку об'ємну споруду у цьому випадку, якими були замки в Абауї, Земпліні та Саболчі. З часу надбання угорцями батьківщини (895 р.) минуло два століття, за цей час змінилися принципи будівництва замків і власне їх функції. Хоча вал все ще будувався із землі та дерева, розмір його значно зменшився, в той час як вежа, що служила житлом, яку він власне захищав, будувалася із каменю, мало того навіть перший поверх був з каменю, і на його основі будували вже інші поверхи. Якщо раніше завдяки розмірам замку, у випадку небезпеки, він міг прийняти населення околиць, разом з худобою, то тепер місце треба було забезпечити лише ішпану або його заступнику, двірцевому ішпану та озброєному супроводу, вже на меншій території. Для цієї нової ролі чудово відповідав розташований неподалік від Ужгорода, під пралісами Східних Бескидів, у звуженій частині долини Унга, Невицький замок.

Питання в тому, чи наші історичні та археологічні джерела підтверджують це? Коли у 1326 р. Будемера Едьєда, сина Яноша у комітаті Уйвар нагородили маєтком, серед його заслуг перерахували, що “Томодеуса (представник знаті Аба, палатин Омоде) невірні сини під час їхнього штурму замку Гунг, поранили камінням”. Час добре відомий, 1317 р., коли представник роду Акош, син Мігая, магістр Мікч, пізніше він став придворним суддею королеви та ішпаном Шароша та Земпліна, взяв штурмом замки іншого бунтівника Петра - сина Петене, у комітаті Земплін, а саме Бороштян, Бодрогсег і Барко. У 1322 р., коли йому дарують маєтки у комітаті Шарош, серед інших його заслуг згадують: “Невірний син Омоде - Ласло виступив проти короля; він зайняв королівський замок у Невицькому (Neuichke) і передав королю, і там був поранений з небезпекою для життя, багато родичів і залежних селян померло”. Виходить, що замок Унг 1326 р. тотожний з Невицьким замком 1322 р.! І так було раніше! Коли грамоти пишуть про землю Безо (1292 р.), яка відноситься до замку Унг в комітаті Унг або про Унгварський (Hungwar, Vngwar) королівський

замок у комітаті Унг, пишуть про землі Панатарноца. Під ним розуміють не сучасний ужгородський замок, а Невицьке” (Németh, 2001, с.237-238). Останнє припущення підтверджують О.Дзембас та Й.Кобаль: “Початковий етап історії Невицького замку відноситься десь до XII ст. Його будівництво ймовірно було пов’язане з активною “руською” політикою угорських королів і зростанням ролі гірських перевалів і шляхів, які вели через Карпати на північ і схід, до Галича та Києва. У цей час замок являв собою земляне городище невеликих розмірів, укріплення якого складалися із валів, ровів та палісаду. Можливо, залишки саме цих споруд і були виявлені під час польового сезону 2004 р., коли проводилися розкопки в одному з приміщень замкового палацу. Крім того, вдалося з’ясувати, що внутрішній замковий рів, який можна бачити і тепер, був видовбаний у скельному моноліті саме в той час. Вздовж периметра цього рову була споруджена система дерев’яних укріплень, від яких лишилися стовпові ями. В заповненні ям було знайдено уламки гальштатської кераміки, ранньосередньовічного посуду, а також шматки розчину, подібного до розчину з круглого донжону першого будівельного горизонту. Очевидно, до цього часу відноситься і зведення кам’яної круглій вежі - донжона. Ця споруда була розташована в східній частині сучасного центрального замкового дворика. Товщина стін, змурованих на вапняному розчині, сягала 2,8 м; внутрішній діаметр споруди складав 5,5 м. Вочевидь, донжон був двоповерховий і частково дерев’яний. Потрібно відзначити, що наявність круглого донжону не є унікальним явищем для північно-східної частини Угорського королівства, тільки на території сучасної Східної Словаччини відомо десять таких споруд. Найбільші за розмірами - на Спішському граді та в Любовні. Невицький донжон за величиною третій.

У березні 1241 р. монголо-татари, що увірвалися в Угорщину через Верецький перевал, можливо, зруйнували і Невицький замок. На це може вказувати і один залізний черешковий наконечник від типово татарської стріли, знайдений в культурному шарі пам’ятки. Як би там не було, укріплення незабаром знову відновили. У 1248 р. в одному з тогочасних джерел вже згадується “Новий замок Унг”, котрий за даними письмових джерел “castrī nostri de Wngh” (1265 р.), “castrī nostri de Vngh” (1288 р.), належав угорському королю. Нині питання щодо конкретного місця розташування пункту з цією назвою залишається дискусійним, оскільки археологічні матеріали цього віку відомі також і в Ужгородському замку, і в Горянах, що розташовані біля ріки Уж. Все ж, здається, “новий замок Унг” правдоподібно розташовувався саме у Невицькому” (Дзембас, Кобаль, 2005, с.22-24).

Підсумовуючи вищенаведене не можна не погодитися із твердженням П.Енгела, П.Неймета, О.Дзембаса та Й.Кобалю про те, що замок Унг (Гунг,

Унгвар) був розташований на території замку, який з 1322 р. відомий як Невицьке. Однак, дане питання щодо локалізації замку Унг (Гунг, Унгвар) ще залишається до кінця не вирішеним і вимагає подальшого вивчення. Адаже археологічні дані щодо місцезонашування замку Унг різняться і не дають нам чіткої картини про те, чи це був замок або поселення Унг (Гунг, Унгвар). Для вирішення проблеми необхідно:

- по-перше, переглянути середньовічні документи, які стосуються замків Унг (Гунг, Унгвар) і Невицьке, тому що їх не оцінено належним чином та здійснювати пошук нових документів;

- по-друге, для поглибленого вивчення даного питання залучити археологічні дані, що стосуються існування замків Унг (Гунг, Унгвар) і Невицьке як фортифікаційних споруд.

Ключові слова: замок, поселення, городище, документи.

Ключевые слова: замок, поселение, городище, документы.

Key-words: castel, settlement, fortified settlement, documents.

Міськов І.О. (м.Ужгород, Україна)

До питання про розташування замку Унг

(Резюме)

У статті на основі даних літописів, письмових джерел та наукових праць розглянуте питання про розташування Ужгородського замку. Свідчення Аноніма у “Тесті Гунгарорум” стосовно історії даного укріплення не достовірні, як і в решті угорських хронік, оскільки воно не могло існувати у часи надбання батьківщини угорськими племенами. Ужгородський замок згадується у документах 1250 р., 1265 р., 1266 р., 1276 р., 1283 р., 1284 р., 1289 р., 1290 р., 1308 р., проте за ними важко визначити його локалізацію. В історіографії мають місце різні погляди з даного питання. При цьому дослідники зазвичай не конкретизують, що вони мали на увазі: замок чи місто? К.Мейсарош та І.Контратович вважали, що давній Ужгород знаходився в с.Горяни. Значно пізніше І.Контратович та Г.Стрипський висловили гіпотезу, згідно якій замок Унг знаходився на території сучасної Словаччини, поблизу села Дерегньо, на місці злиття річок Ужа та Лаборця. Натомість П.Сова припускав, що першопочатково замок був розташований на Замковій горі (вул.Капітульна) в м.Ужгороді. Його твердження підтримав колектив авторів у монографії “Історія Ужгорода”. Ф.Улічні схиляється до думки, що у замковому ареалі (вул.Капітульна) археологи відкрили залишки слов’янського городища IX - XIII ст. Також заслуговує на увагу припущення П.Енгела, П.Неймета, О.Дзембаса та Й.Кобаля про те, що

замок Унг (Гунг, Унгвар) тождественный Невицкий фортеці.

Миськов И.А. (г.Ужгород, Украина)

К вопросу о расположении замка Унг

(Резюме)

В статье на основании данных летописей, письменных источников и научных трудов рассмотрен вопрос о расположении Ужгородского замка. Свидетельства Анонима в “Гесте Гунгарорум” относительно истории данного укрепления не достоверны, как и остальных венгерских хроник, поскольку оно не могло существовать в эпоху завоевания родины венгерскими племенами. Ужгородский замок упоминается в документах 1250 г., 1265 г., 1266 г., 1276 г., 1283 г., 1284 г., 1289 г., 1290 г., 1308 г., но на их основании его невозможно локализовать. В историографии существуют разные точки зрения по данному вопросу. При этом исследователи, как правило, не конкретизируют, что они имели в виду: замок или город? К.Мейсарош и И.Контратович считали, что древний Ужгород находился на территории с.Горяны. Значительно позже И.Контратович и Г.Стрыпский высловили гипотезу, согласно которой замок Унг находился на территории современной Словакии, вблизи села Дерегнё, на месте слияния рек Ужа и Лаборца. П.Сова предполагал, что замок изначально располагался на Замковой горе (ул.Капитульная) в г.Ужгороде. Его теорию поддержал коллектив авторов в монографии “Історія Ужгорода”. Ф.Уличны склонялся к мысли, что в замковом ареале археологи открыли славянское городище IX - XIII вв. Заслуживает внимания и предположение П.Энгела, П.Неймета, А.Дзембаса и Й.Кобаля, согласно с которым замок Унг (Гунг, Унгвар) соответствует Невицкому укреплению.

Miskov I. (Uzhgorod, Ukraine)

Concerning the Question of the Location of the Uzhgorod Castle

(Summary)

The article considers the question of the location of the Uzhgorod castle (Ung, Hung, Ungvar) on the basis of manuscripts, written sources and monographs. Anonym’s data in the ‘Gest Hungarorum’ about the location of a castle with the same name are inaccurate and cannot be considered to be reliable. The same concerns the other mentionings of the Ung castle in other Hungarian chronicles as it could not exist in the times when the Hungarian tribes found

their native land. Legally the Uzhgorod castle is mentioned in the documents of the years 1250, 1265, 1266, 1276, 1283, 1284, 1289, 1290, 1308, but it is rather hard to define the castle's location. The researchers of different epochs saw differently the place of its location and what did they have in mind - a castle or a town? K.Mejsarosh and I.Konratovych considered the ancient Uzhgorod to be located in the village Horiany. Much later I.Konratovych and H.Strypski hypothesized that the ancient castle Ung was situated on the territory of modern Slovakia, near the village of Deregnio, where the rivers Uzh and Laborets join together. P.Sova considered the castle originally to be situated on the Castle Hill (Kapitul'na street) and his statement was supported by other researchers in the joint monograph "History of Uzhgorod". F.Ulichny is more likely to think that in the castle area (Kapitul'na street) archeologists found the remnants of a Slavonic settlement of the IX - XIII centuries. One cannot but agree with the statements of the researchers P.Engel, P.Nejmet, O.Dzembas, J.Kobal that the castle Ung (Hung, Ungvar) was located on the territory of the castle which since 1322 has been known as the Nevitski castle.

Додаток 1.

Документ 1308 р., де згадані йобажіони замку де Гунг (Iobaggiones Castri de Hungh)

A. Ch. 1308. Omodeus Palatinus in causa Alexandri de Tutuna quoad metas turbatas iustitiam administrari praeclpit. s. l. et. d.

Omodeus Palatinus dilectis sibi Magistro Job, Comiti Johanni filio Kenez, Comiti Pog, Comiti Nicolao de Bank, et Magistro Ioanni, filii Jacobi, et aliis Nobilibus in Hungaria existentibus, omnimodam dilectionem... Dicit nobis Comes Alexander de Tutuna, quod Iobaggiones Castri de Hungh ad terram nostra Keregen vocatam de haereditaria Possessione sua irruentes in erectione antiquis metis quandam particulam addidissent contra iustitiam surripiendo. Super quo mandamus vobis per praesentes, quatenusvna cum Iobaggionibus Castri accedatis ad faciem terrae mentionatae, ac praesente Magistro Cancellario nostro, ad hoc destinato, inspecta partium iustitia finalem sententiam faceretis; quia nolumus, quod terra aticuius nobilis per nos occupetur: noc intendimus nostra iura ab aliis occupari. Vnde iustitiam in ipso facto non celetis, sed quoad arbitrium Vestrum finaliter terminetis.

Ex analectis Caroli Fejérvári Tom I. nro CCCXII. Titulus: Nobilibus de Hungaria. Ex quo mihi nihil absoni videtur Magyaros, ad Vnguar primitus consistentes, hinc Vnguaros et Hungaros per externos fuisse copellatos. Patet vna Palatinus etiam suos non defuisse Cancellarios.

Palatinatus honore Mathaeum de Trenchin peraeque functum fuisse, docet

hoc Diplomatis anno 1308. editi documentum: Vniuersis - Capitulum Lauriense - Nobilis Domina M. possessionem T. vtilitatibus et pertinentiis suisvniuersis, nec non metis et terminis, quibus idem Vir suus reipsa tenuit, Committi Ladislao, filio Iwanche, similiter de genere Pech, nunc Castelano Domini Mathei Palatini de Dragun, in filios filiorum, heredumque suorum cuccessores perpetualiter possidendam tenendam et habendam (contulit) racione proximalis, et propter carentiam heredum suorum, nec non pro eo, quod eandem Dominam preomnibus aliis cognatis, et proximismelius pauit, et honestius conseruauit, tanquam filius; et quem etiam ipsa Domina in filium sibiadoptauit, propter grata innumera beneficia sibi incessanter creata et impensa. In cuius rei memoriam, et perpetuae firmitatis obtentu presentes literas nostras concedimus et damus sigilli nostril munimine roboratas. Datum per manus discreti Viri Magistri - Lectoris Ecclesie nostre. Actum feria VI. post Dominicam Laetare. Anno Domini MCCCVIII. Et collectione Czechiana (Fejer, 1830, p.258-259).

Додаток 2.

Дарча грамота короля Карла Роберта від 28 липня 1322 р., в якій вперше замок згадується під назвою Невицьке

Karolus...rex...ad universorum noticiam.. harum serie volumus Karolus... rex... ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod cum magnificus vir magister Mykch filius Michaelis de genere Akus iudex curie domino regine consortis nostre carissime comes de Sarus et de Zemleyn.. sue fidelitatis servicia nobis proponens.. quamdam villam castris nostri Sarus Wyfolu vocatam pro suis meritoriis serviciis a nobis sibi dari perpetuo postulasset.. capitulo ecclesie sancti Martini de Scepus dedimus.. in mandatis, ut ipso-rum mitterent hominem.. coram quo Kael filius Nicolai homo noster accedens super faciem dicte ville Wyfolu ream-bulando per veteres metas et antiquas statueret dicto magistro Mykch perpetuo possidendam.. quod quidem capitulum postmodum nobis rescripsit in hunc modum. Excellentissimo domino suo Karolo dei gracia illustri regi Hungarie capitulum ecclesie beati Martini de Scepus).

Prima nieta incipit ex parte ville magistri Bykolphy Wrusalma vocate a plaga occidentali iuxta fluyium Tarcha ubi fluvius Lythoua vocatus cadit in eundem fluvium Tarcha, et inde procedit versus aquilonem supra iuxta eundem fluvium Lythoua et pervenit ad locum qui Kopu dicitur ad terram fratrum heremitarum ordinis sancti Augustini de Sarus et ibidem iuxta antiquum meatum fluvii Lythoua vocati est meta terrea, deinde super meatum eiusdem fluvii ascendendo tendit versus orientem, traseundo ipsum fluvium et statim ibi est meta terrea, deinde reflectitur versus meridiem ad novum meatum fluvii Lythoua et ibi iuxta litus eiusdem fluvii est meta terrea, deinde per novum meatum eiusdem fluvii ascendit versus orientem et pervenit ad antiquum meatum eiusdem fluvii

et ibidem est meta terrea, deinde per antiquum meatum eiusdem fluvii tendit ascendendo versus orientem et pervenit ad novum meatum eiusdem fluvii ubi ipse fluvius duplicatur et in divisione ipsius fluvii est meta, deinde super eundem fluvium tendit ad-huc versus orientem et sub quadam arbore platani iuxta viam est meta, deinde ascendit ad montem Myhalzatety (igy) vocatum per aciem eiusdem montis versus aquilonem et super eundem montem sunt due mete terree de quibus in latere eiusdem montis descendit ad vallem iterum ad duas terreas metas in silva existentes, deinde cadit in fluvium Tartoocheynpohoka vocatum in quoquidem fluvio currit supra ad eiusdem fluvii caput de quo exit et ascendit ad verticem montis Javor dicti et in eiusdem montis vertice currit usque ad fluvium Thopl vocatum versus aquilonem et ibi separantur mete a terra comitis Langh et filiorum Dechk Kyusaytou vocata et sic descendendo per fluvium Thopl pervenit ad terram filiorum Ja-cobi dicti Lengen Jakorezey vocatam ad montem qui Javor dicitur et ibi est meta terrea, deinde descendendo versus meridiem pervenit ad quandam arborem gertyanfoa vocatam sub qua est terrea meta, deinde descendit ad fluvium Rothuvay vocatum et ibi in monticulo est meta terrea prope viam et transeundo ipsum fluvium pervenit ad montem Kyrallesey vocatum et de ipso monte descendendo versus orientem pervenit ad metam populorum de Zyben et ad terram filiorum Jacobi dicti Lengen et ibi sunt tres mete, una populorum de Zyben alia terre Wyfolu et tertia predictoruni filiorum Jacobi, et ab eisdem tribus metis procedit versus meridiem per magnam viam, iuxta eandem viam est meta sub arbore kerchy et sic descendendo per eandem viam sub quodam monticulo circa eandem viam est meta terrea et sic per eandem viam per bonum spa-cium supra byrch pervenit ad terram populorum de Zyben et circa viam sunt due mete una de Wyfolu et alia populorum de Zeben, et sic eundo versus meridiem descendit ad fluvium Tarcha et transeundo ipsum fluvium est meta et inde ascendit ad montem satis magnum et pervenit ad terram filiorum Andree filii Ite et in eodem monte est meta, et inde vadit versus occidentem et directe descendendo pervenit ad metas magistri Rykolphy et sic descendendo directe transit ipsum fluvium Tarcha et pervenit ad priorem metam et ibi terminantur mete; erectioni autem metarum magister Bykolphus, frater Nicolaus prior fratrum heremitarum ordinis sancti Augustini de Sarus pro se et toto conventu suo in nostri personaliter comparens presencia, comes Langh filius Dechk cum fratribus et proximis eorum, item filii Jacobi dicti Lengen item iudex et populi de Zyben ac filii Andree filii Ite consensum prebuerunt et assensum. Datum feria sexta proxima post octavas Pasce anno domini Millesimo CCC^o vicesimo secundo. Nos siquidem fidelitatum obsequia et obsequiosa merita magistri Mykch prenominati, que idem a tempore quo regnum Hungarie iure et ordine geniture nobis debitum nutu divino intravimus in secundis et adversis nostris processibus fidei constancia dubiis fortune casibus se submittebat et specialiter cum castrum nostrum Neuichke nuncupatum quod per Ladislaum

filium Omodey infidelem nostrum in obprobrium regimi-nis nostri detinebatur manu potenti expugnasset et expugna-tum nostre maiestati applicasset ubi ipse magister Mykch letale pertulit vulnus et quamplures proximi et servientes ipsius cesi fuerunt et occisi, tunc eciam castra Petri filii Petunei infidelis nostri Purustyan Budrugzeg et Borko vocata zelo constancie et expiato fidelitatis animo prearmatus ut fidelitatem fidelitati aggregaret expugnasset diucius sub eisdem insudando et eadem obtinendo nostre serenitati assignasset, ubi similiter idem magister Mykch letalia vulnera pro nostri honoris augmento in se receperat et multi de suis proximis et servientibus pocioribus sunt interemi, exhibuit et inpendit, digna regali remuneracione fore attendentes, predictam villam seu possessionem castri nostri Sarus Wyfolu vocatam in comi-tatu de Wyuar existentem et ex hoc quod ius erat castri nostri nostre collacioni pertinentem cum tributo quod in eadem Wyfolu exigitur et exigi statutum est.ex consilio baronum nostromm memorato magistro Mykch et per eum suis heredi-bus damus donamus irrevocabiliter possidendam; Datum per manus discreti viri magistri Ladizlai prepositi Thytuleusis Albensis ecclesie electi et aule nostre vicecancellarii dilecti et fidelis nostri, anno domini Millesimo CCC^o vicesimo secundo, quinto kalendas Augusti, regui autem nostri similiter anno vicesimo secundo (Дзембас, Кобаль, 2005, с.48-50).

Література

Гаджега В. Додатки к історії Русинів и руських церковей в Ужанской жупь (студій історично-архівнь) // Одбитка из “Наукового зборника” товариства “Просвьта” за рок 1923 и 1924. - Ужгород, 1924. - С.1-149.

Гранчак І.М., Балагурі Е.А. Деякі питання стародавньої історії Ужгорода // Дослідження стародавньої історії Закарпаття. - Ужгород, 1972. - С.114-133.

Дзембас О., Кобаль Й. Невицький замок: історичний нарис. - Ужгород, 2005.

История Венгрии в 3 томах. - Т.1. - М., 1971.

Історія Ужгорода / Балагурі Е.А., Зілгалов В.О., Мазурок О С., Павленко Г.В., Тиводар М.П. - Ужгород, 1993.

Кобаль Й. Чи знаємо ми Ужгород? // Екзиль. - Ужгород, 1996. - №1. - С.34-36.

Кобаль Й. Історія Ужгородського замку. - Ужгород, 2001 (буклет).

Кобаль Й. Ужгород відомий і невідомий. - Львів, 2003.

Контратовичь Ир. М. Къ історії стародавнього Ужгорода и Подкарпатской Руси до XIV века // Карпатский свет, 1928. - I-II. - С.72-75, 165-179.

- Нариси історії Закарпаття. - Ужгород, 1993. - Т.1.
- Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI - XIII ст. - К., 1980.
- Прохненко І.А. Боржавське городище // *Carpatica-Carpatika*. - Ужгород, 2006. - Вип.34. - С.186-200.
- Прохненко І. Чорні угри та слов'яни Верхнього Потисся (до питання про конфлікти і мирні зв'язки) // *Історичні студії: Збірник наукових праць з проблем давньої і середньовічної історії та етнології*. - Ужгород, 2008. - Вип.2. - С.23-45.
- Славянская энциклопедия. Киевская Русь - Московия: в 2 т. Т. 2 / Авт.-сост. В.В.Богуславский. - М., 2002.
- Сова П. Прошлое Ужгорода. - Ужгород, 1937.
- Федака С. Ужгород крізь віки. Нариси з історії Ужгорода. - Ужгород, 2010.
- Anonymi Belae Regis notari de Gestis Hungarorum Liber. - Viennae, 1827.
- Anonymus. A magyarok cselekedetei. - Budapest, 2004. - Old.9-49.
- Az ungvári vár // Mocsári Miklós Ungmegyei Naptár az 1909. közönséges évre - Ungvár, 1908. - Old.180-184.
- Bóna I. Az Árpádok korai várairól: 11-12 századi ispáni várak és határvárak. - Debrecen, 1995.
- Csánki D. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. - I köt. - Budapest, 1890.
- Engel P. A nemesi társadalom középkori Ung megyében. - Budapest, 1998.
- Fejér G. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. - Buda, 1829. - T.IV. - Vol.3.
- Fejér G. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. - Buda, 1830. - T.VIII. - Vol.1.
- Fejér G. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. - Buda, 1843. - T.X. - Vol.8.
- Gesta Hungarorum. Літопис Аноніма про діяння угорців під час пошуків і віднайдення Батьківщини / Пер. з лат. та угор. Каміла Найпавера. - Ужгород, 2005.
- Györfly Gy. Az Árpádkori Magyarország történelmi földrajza. - Budapest, 1966. - I köt.
- Györfly Gy. Anonymus Gesta Hungarorum // A honfoglaláskor írott forrásai. - Budapest, 1996. - Old.193-213.
- Károly Róbert emlékeze. - Budapest, 1988.
- Katona S. Historia critica rerum Hungariae stirpis Arpadiane. - Pestini, 1779.
- Kézai Simon. A Magyarok cselekedetei. - Budapest, 2004. - Old.89-124.
- Kobály J. Ungvár és a magyar honfoglalás // *Sine ira et studio*. - Ungvár, 1998. - Old.44-67.

- Kristó Gy. Az Anjou-kor háborúi. - Budapest, 1988.
Kristó Gy. A tizenegyedik század története. - Budapest, 1999.
Mészáros K. Ungvár története, a legrégebb időkől maig. - Pest, 1861.
Nagymihályi és Sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. - Budapest, 1887. - I köt.
Németh P. Álom és valóság: Ung vára // Carpatica-Karpatika. - Ужгород, 2001. - Вип.13. - Old.237-240.
Slivka M., Vallašek A. Hrady a hrádky na Východnom Slovensku. - Košice, 1991.
Uličný F. Deiny osidlenia Uzskej župy. - Presov, 1995.
Wenzel G. Árpádkori Új Okmánytár (1261 - 1272). - Pest, 1862. - III köt.
Wenzel G. Árpádkori Új Okmánytár (1261 - 1272). - Pest, 1870. - VIII köt.
Wenzel G. Árpádkori Új Okmánytár. - Budapest, 1873. - X köt.
Wenzel G. Árpádkori Új Okmánytár. - Budapest, 1874. - XII köt.
Zsoldos A. Szent István vármegyéi // História. - Budapest, 2000. - XXII évf. - 4 szám. - Old.16-18.

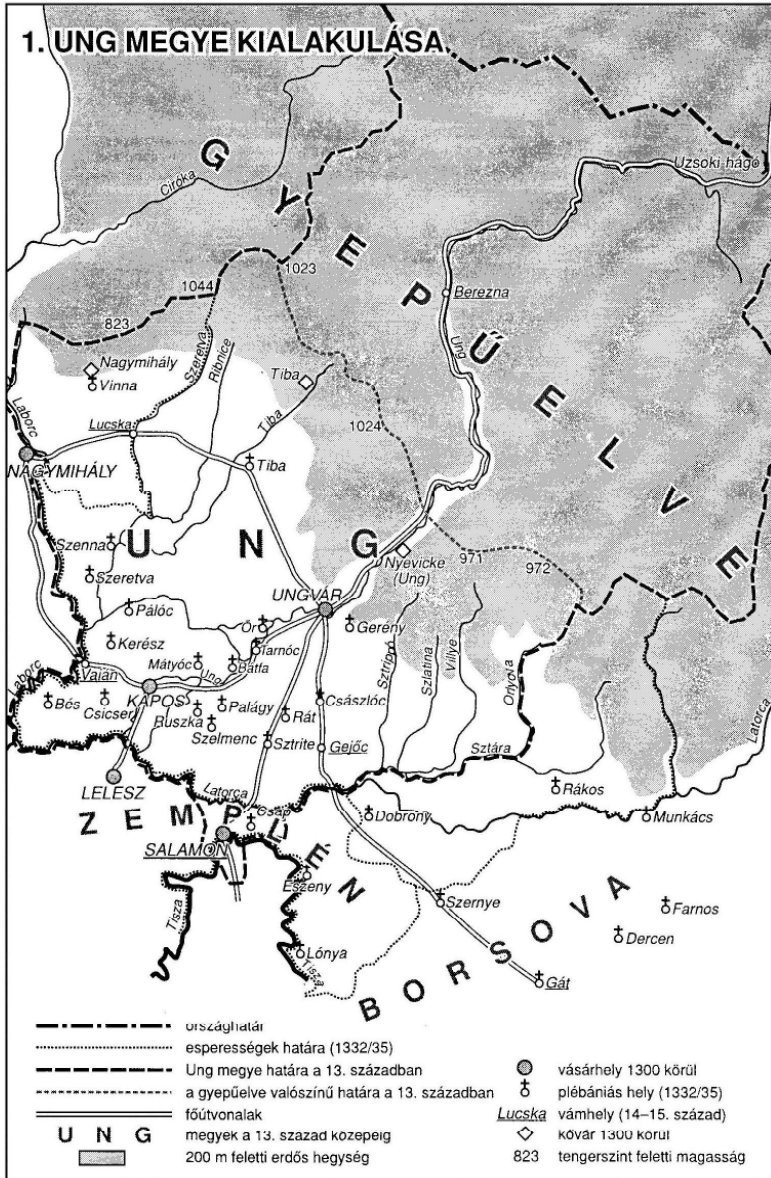

Рис.1. Формування комітату Унг (Engel, 1998, old.174).

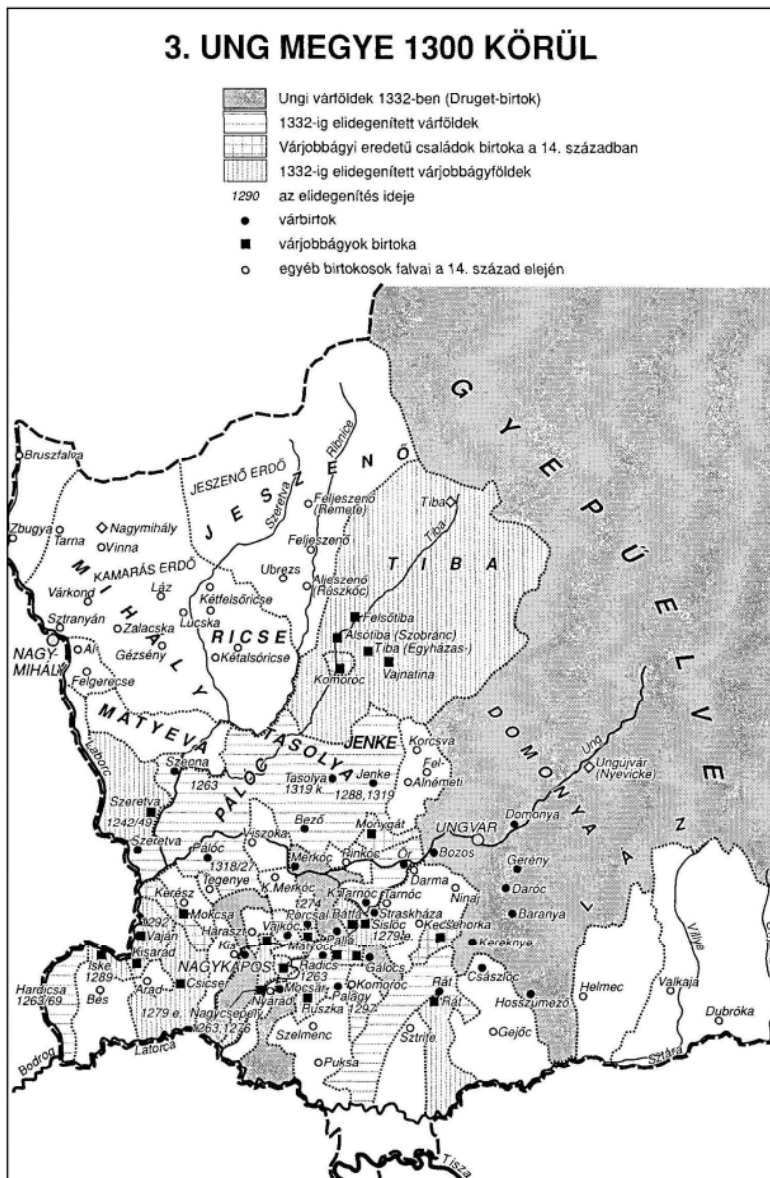

Рис.2. Комітат Унг біля 1300 року (Engel, 1998, old.176).